

RÜYA KÜLTÜRÜ ve HADİSÇİ KARİZMASI

Nevzat TARTI¹

ÖZET

Ricâl kitaplarında Hadis ilmîni doğrudan ilgilendiren bilgiler yanında, Hadisçiler hakkındaki rüya anlatımları kayda değer bir yer tutmaktadır. Bu rüyalarda kalıplaşmış bir yapı ve tekrar eden bir ifade benzerliği dikkat çekmektedir. Bir rüya kimi zaman farklı birkaç kişi tarafından görülmüş gibi ya da aynı rüya farklı kişiler hakkında görülmüş gibi anlatılmaktadır. Rüyalar genellikle meçhul kişilerden aktarılmaktadır. Bu tür sorunlara rağmen, rüyaları eserlerine alan yazarlar anlatılanların doğruluğuna inanmakta, kendilerinden sonra gelenler için gerçek bir bilgi olarak sunmaktadırlar. Bütün toplumlarda olduğu gibi rüyalar etrafında oluşan kültürel ve sembolik anlam alanı sayesinde, Hadisçiler hakkında görüldüğü söylenen rüyalar, tanrının hatta ölülerin gönderdiği bir mesaj olarak algılanmıştır. Hadisçiler hakkındaki rüyalar ikinci ve üçüncü asırda yoğunlaşmakta, hadisçilerle diğer ulemâ grupları arasındaki rekabeti yansıtmaktadır. Bu rüyalar, hadisle meşgul olanları bağışlanan, çeşitli cennet nimetlerine ve yüksek makamlara kavuşan, ödüllendirilmiş ve üstün insanlar olarak sunarken, bidatçıları da kötülemektedir. Rüyalar, ilgili kişilerin rivayetdeki güvenilirliği veya güvenilmezliğini etkileyecek şekilde verilmektedir. Bu tür anlatımlar, sanki yaşayan hadisçileri teşvik, hadise ilgi duymayanları da uyarma niyetindedir.

Anahtar Kelimeler: rüya, hadisçi, bağışlanma, bilgi, rekabet, gerçeklik (sıhhat), cerh-ta'dil, teşvik, uyarı.

ABSTRACT

The Culture of Dream and Charisma of Hadith Scholar (Muhaddith)

Books of Rigâl/Biography contain some stories of dreams about Hadith Scholars (al-muhaddiths) in addition to the information directly pertained to the Science of Hadith. These dreams have a typical form where a determined structure and style of expression appear and recur. The same dream, sometimes, is told as if it was dreamed by many people or as if it were dreamed about various Hadith Scholars. The dreams are generally ascribed to some unknown men. In spite of such kind of matters, the biography authors believe the authenticity of what are told and present it as a true knowledge for their readers. The dream has a cultural and symbolic meaning in Muslim nation as in the other communities. So, dreams about Hadith Scholars were accepted as a message from God and even from the dead. The dreams, having become more intense in the second and third Islamic centuries, state the competition between Hadith Scholars and the other groups of the ulamâ. In the dreams, it is

¹ Yrd. Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, e-mail: nevzattarti@yyu.edu.tr

stressed that Hadith Scholars are those who were forgiven by god, and who were awarded to heaven and the providence granted through it and who are regarded more superior than innovators. Besides, dreams were written down in the books of biography in a way which affect the trustworthiness or non-trustworthiness of Hadith Scholars. The purpose of such stories was probably to encourage living Hadith Scholars and to threaten those who were not interested in hadith.

Keywords: dream, Hadith Scholars (muhaddith), to be forgiven, knowledge, competition, authenticity, to invalidate-validate narrators, encouragement, threat.

Giriş

İslâm kültür tarihi içinde önemli bir yer tutan Hadis ricâli/biyografi geleneği, Hadis Tarihi özelinde de göz kamaştıracak derecede kapsamlı bir birikimi ifade eder. Biyografi kitaplarında yer alan bilgilerdeki sübjektivite bir yana, Hadis râvileri ve âlimlerinin rivâyet tekniği açısından değerlendirilmesinde, geçmişte ve günümüzde kullanılan temel kaynaklar bunlardır.² Bu literatür, hadisçilerin memleketleri, hocaları, öğrencileri, ilmî faaliyetleri, mezhebî ve meşrebî özellikleri, sosyal hayattaki etkinlikleri, ilmî faaliyette güvenilir olup olmadıkları, dini yaşantıları, ölüm ve doğum tarihleri gibi farklı türde bilgiler içermektedir.³ Bunların yanında dikkatlerden kaçan, fakat Hadis Literatürü içinde göz ardı edilemeyecek ölçüde yer alan rüya anlatımları da vardır. Şu bir gerçek ki, Hadis-rüya ilişkisi, Hadis Tarihi içinde, Peygamber'den rüyada hadis alma/tashihi etmenin meşruluğu veya gayr-ı meşruluğu zemininde gerçekleşen tartışmalarla gündemde kalmıştır.⁴ Ancak biz okumalarımız sırasında rüya kültürünün Hadis ilmi içinde daha geniş bir yelpazede yer aldığını gördük. Esasen biyografi kitaplarında farklı şekillerde ele alınabilecek çok sayıda rüya bulunmaktadır. Hadis rivâyetine bir başlangıç yap-

² Ricâl Edebiyatı hakkında detaylı bilgi için bk. İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 2. baskı İstanbul 1989, 227-252. Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *Hadis Literatürü - er-Risâletu'l-Mustatrafe*, Dipnot ve ilaveleri ile tercüme eden, Yûsuf Özbek, İz Yayıncılık, İstanbul 1994, 261-279, 290-313, 316-321; Mucteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, Ankara 1996 s. 222 vd; Emin Aşikkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi*, İstanbul 1997.

³ Detaylı bilgi için bk. Mehmet Eren, "Hadis İlminde Ricâl Bilgisi ve İlk Kaynaklar -I-", *Dini Araştırmalar*, Ocak-Nisan 2000, c. 2 s. 6, 141 vd.

⁴ Bk. Talat Sakallı, *Rüya ve Hadis Rivâyeti*, Isparta, 1994. Enbiya Yıldırım, "Beyhakî ve Hadis Rivâyetinde Rüyaya Verdiği Değer" *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: V, sayı: 1, 169-190.

mayı sağlayan rüyalar, mezhep seçimi veya değiştirmelerini etkileyen rüyalar ve ölen hadisçilerin bireysel veya grup halindeki konumlarını bildiren/belirleyen rüyalar ilk planda aklımıza gelenlerdir. Bunlardan ilk ikisini ilerleyen zamanlardaki çalışmalara erteleyerek, üçüncüsü hakkındaki düşüncelerimizi ortaya koymak ve bunu okuyucularla paylaşmak istiyoruz. Çalışmamız bu tür rüyaların varlığına vurgu yapma yanında, genel yapılarını, taşıdıkları anlamı, ne amaçla kullanıldıklarını imkânlarımız ölçüsünde belirleme hedefine de sahiptir. Kuşkusuz her anlama ve yorumlama çabası gibi, bu çalışmanın da çok yönlü bir takım anlama ve yorumlama problemleriyle malul olacağının farkındayız. Çünkü anlamaya çalıştığımız zaman, mekân ve şahısların çok uzağındayız. Anlama ve yorumun sahip olduğu göreceliğin bu çalışmamız için de geçerliliğini başlangıçta vurgulamak istiyoruz.

Hadis tarihinin gün yüzüne çıkmayan ve gündelik hayatın detaylarını da ilgilendiren bir konusunu gündeme getirdiğinden, bu çalışmanın önemli bir işlev göreceğini düşünüyoruz. Böylece kültürümüzün tanınmasına bir katkı sağlanacak ve Hadis alanı sadece gergin tartışmaların merkezi olmakla kalmayıp, daha esnek bir alana da açılmış olacaktır. Çalışmamızda kullandığımız bilgiler kaynak taraması sonucu elde edildiğinden, daha çok rivâyet ağırlıklı bir görünüm arz etmektedir. Ancak kullandığımız nakiller arasına kendi değerlendirmelerimizi de ekleyerek mümkün olduğunca akıcılık sağlamaya çalıştık. Bunu başarıp başaramadığımızın kararını ise okuyucu daha rahat verecektir.

Rüyalarda Konu, Yapı ve İfade

Biyografi kitaplarında yer alan hadisçilerle ilgili rüyalar, konu, yapı ve ifade açısından bazı belirgin özelliklere sahiptir. Genellikle aynı veya benzeri içeriklere sahip, aynı veya benzer yapısal özellikte ya da aynı ifadelerin tekrarlandığı bir format, bu rüyaların, ilk bakışta dikkati çeken bazı yönleridir. Aynı rüyanın farklı kişilerce veya aynı rüyanın farklı kişiler hakkında görülmüş gibi anlatılması da sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Kuşkusuz bu rüyalarda geniş bir konu yelpazesi vardır. Ancak bizim bütün konulara değinmek gibi bir hedefimiz yoktur. Sıkça tekrarlanan bazı konuların belirlenmesi bu çalışmanın maksatları açısından yeterlidir.

Rüyalarda her şeyden önce hadisçileri öven, onların kurtulmuş insanlar olduklarını vurgulayan, onları başkalarından daha

üstün gösteren bir içerik öne çıkmaktadır. Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında görüleceği gibi, neredeyse hemen her rüyada onların Tanrı tarafından bağışlandıkları, çeşitli cennet nimetlerine ve yüksek makamlara kavuştukları, ödüllendirildikleri vb. vurgulanmaktadır. Şimdi konunun detaylarına girmeden önce birkaç örnek rüya anlatımı zikrelelim:

Bendâr b. Yesâr (ö. 252/866), Süfyân es-Sevrî'yi (ö. 161/778) rüyada görür ve Allah'ın ona ne ile muamele yaptığını sorar. O da "Beni bağışladı" der.⁵ Sahr b. Râşid, İbnü'l-Mübârek'i (ö. 181/797) ölümünden sonra rüyada görür. Ona "Rabbin sana ne yaptı?" diye sorar. O da bağışlandığını söyler. Sahr bu defa Süfyân es-Sevrî'yi sorar. İbnü'l-Mübârek de "Aferin ona. O kendilerine Allah'ın nimet verdiği nebîler, doğrular, şahitler ve sâlihlerle beraberdir." der.⁶ Muhammed b. Sîrin bir dostunu rüyada görür ve ona Allah'ın kendisine ne yaptığını sorar. O da "Beni bağışladı" diye cevap verir.⁷ Aşağıdaki rüyada ise pek çok konu bir araya getirilerek, detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Ebû Abdillâh b. Huzeyme, Ahmed b. Hanbelî öldüğünde rüyada görmüş. Ahmed çalımı yürüyormuş. Ona "Bu nasıl yürüyüş?" diye sormuş. O da: "Selâm yurdundaki hizmetçilerin yürüyüşü" demiş. Sonra "Allah sana ne yaptı" diye sormuş, o da bağışlandığını, taçlandırıldığını, bir çift altın ayakkabı giydirildiğini ve cennete girdiğini anlatmış. Rüveyayı gören kişi, cennette, iki yeşil kanatla bir hurmadan diğerine uçarak: "Hamd, sözünde duran ve bizi buralara mirasçı kılan Allah'adır. Cennette istediğimiz gibi oturabiliriz. Çalışanların mükâfâtı ne güzeldir." diyen Süfyân es-Sevrî ile de karşılaşmış.⁸

Rüyalar hakkında sözünü edebileceğimiz bir başka ortak özellik, genellikle belirli bir kalıp/model yansıtıyor olmalarıdır. Bu model kabaca şöyledir: Birisi rüyada bir hadisçiye görür ve aralarında bir diyalog başlar. Rüya sahibi, hadisçiye ilk önce "**Rabbin sana ne yaptı, seni nasıl karşıladı, seni nasıl ödüllendirdi?**" gibi sorular sorar. Hadisçi ise bağışlandığını, cennet ve diğer bir takım nimetlere kavuştuğunu anlatır. Bu ifadeler,

⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, Beyrut, tarihsiz, IX, 202; Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî), *Menâkibu'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, Beyrut, tarihsiz, 464-465.

⁶ Ebû Nuaym el-İsbehânî, *Hilyetu'l-Evliyâ*, Beyrut 1405 (hicri), VI, 385.

⁷ Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 273.

⁸ Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 190. Muhammed ez-Zehabi, *Siyeru Alâmi'n-Nubelâ*, Beyrut 1413 (hicri), XI, 348.

pek çok rüya anlatımında, kalıp olarak yer almaktadır.

Süfyân es-Sevrî, Kûfe'nin meşhur bir hadis hafızıdır. Rivâyete göre Müemmel b. İsmail (ö. 206/821), Süfyân'ın ölüm haberini aldığı zaman o'nu rüyada görür ve "Rabbin sana ne yaptı?" diye sorar. O da "Beni bağışladı (ya da cennete koydu)" der⁹ Yine hadis ilminin önemli isimlerinde biri olan Bağdat'ın hadis üstadı Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) hakkında anlatılan pek çok rüyadan birisini hatırlatalım. Ahmed b. Muhammed el-Kindî es-Sayrafi (ö. 305/917) onu rüyada görür ve nasıl bir muamele gördüğünü sorar. O da Allah'ın kendisini bağışladığını ve "İşte yüzüm bakabilirsin sana açtım" dediğini anlatır.¹⁰ Hâkim en-Neysâbüri'nin (ö.405/1014) *Ma'rife*'sinde ve Zehebî'nin (ö. 748/1347) ricâl alanındaki önemli eserlerinden *Tezkiretü'l-Huffâz*'da yer alan bir anlatıma göre Ebû Amr Ahmed b. Nasr el-Haffâf (ö. 299/911), hadisçi Muhammed b. Yahya ez-Zuhli'yi (ö. 258/872) ölümünden sonra rüyada görür. Ona "Allah sana ne yaptı?" diye sorar. Zuhli de "Beni bağışladı" diye cevap verir.¹¹

en-Nu'mân b. Ahmed el-Kâdi'nin anlattığı rüya ise, iki kişi arasında geçen ve kurgusallık izlenimi taşıyan ilginç bir diyalogu yansıtmaktadır. Nu'mân, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevi'yi (ö. 270/883) öldüğünde rüyada görmüş ve aralarında şu konuşma geçmiş¹²:

- Ey Ebû Yûsuf! Allah sana ne yaptı?
- Bana iyilik yaptı.
- Seni bağışladı mı?
- Evet bağışladı.
- Seni Cennet'e koydu mu?
- Evet.
- O'nun meyvelerinden yedin mi?

⁹ İbn Ebi Hâtim er-Râzi, *el-Cerh ve't-Tadîl*, Beyrut 1952, I, 121.

¹⁰ Bağdâdi, *Târîhu Bağdâd*, IV, 421; Yûsuf b. ez-Zekî el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, Beyrut 1980, I, 470; Zehebî, *Siyer*, XI, 349; bu rivâyet, İbnu'l-Cevzî'nin *Menâkîbu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*'inde, hem Kindî hem de oğlu Abdullah görmüş gibi anlatılıyor. Bk. s. 442-443.

¹¹ el-Hâkim en-Neysâbüri, *Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadis*, Beyrut 1977, 73; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, Hindistan 1955-1956, II, 531-2.

¹² Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXII, 334.

- Evet, çeşit çeşit.
- Rabbini gördün mü?
- Hayır. Ama “Cennet takva sahiplerine yakındır.”¹³ ayetini okuduğunu işittim.

Yukarıda yer alan anlatımların pek çok örneği biyografi kitaplarında yer almaktadır. Sembolik olarak sunduğumuz bu örneklerde ve çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde farklı vesilelerle gös-tereceğimiz başka örneklerde, isimleri kaldırdığımızda, hikâyenin sadece bir rüyayı yansıttığı izlenimi doğmaktadır. Ama bunların her biri gerçekte farklı kişilerin farklı kişiler hakkında gördüklerini ileri sürdükleri rüyalarlardır. Burada rüyaların belirli bir kalıba uygun olarak cereyan ettiğini ve tekrarlanan bir şekil kazandığını görmekteyiz. Bu durumu rüyalar arasındaki yapısal ya da biçimsel benzerlik olarak ifade ediyoruz.

Yapısal benzerlik yanında, rüya anlatımlarında sıklıkla karşılaştığımız bir üçüncü benzerlik, ifade benzerliğidir. Hatta bunu benzerlikten öte bir **aynılık** olarak kabul etmemiz de mümkündür. Çünkü, iki kişi arasında geçen diyalogda sorulan sorular çoğunlukla aynı olduğu gibi, verilen cevaplar da aynıdır. Hikâyelerdeki **“Allah sana ne yaptı?”** sorusunun cevabı **“Beni bağışladı”, “Beni cennete koydu.” “bana nimetler verdi”** şeklinde tekrarlanmaktadır. Şu ana kadar kullandığımız ve bundan sonra kullanacağımız örnekler bu benzerliği de yansıttığı için biz sadece bu kadarlık bir işaretle yetinerek, rüyalarda gözlemlediğimiz bir başka ilginç noktaya değinmek istiyoruz.

Çapraz İlişki

Hadisçi biyografilerindeki rüya hikâyelerinde dikkat çeken bir başka konu, rüyalar arasındaki çapraz ilişkilerdir. Bu ilişki, aynı/benzer rüyanın farklı hadisçiler hakkında görülmesi ve farklı kişilerin aynı/benzer rüyaları görmesi şeklinde gerçekleşmektedir.

Rüyalarda sıkça tekrarlanan motiflerden birisi cennettir. Bu motif cennette olmayı, dahası onun yükseklerinde olmayı ifade eder. Rivâyete göre Ali b. el-Medîni (ö. 234/848) rüyada Hâlid b. el-Hâris ile karşılaşır. Ona Allah sana ne yaptı diye sorar. O da

¹³ 26/Şuara,90.

“beni bağışladı“ der. Ali, Yahya b. Said el-Kattân’ı (ö. 198/813) sorduğunda Hâlid: “Onu sema ufuklarında gizlenmiş yıldızları gördüğünüz gibi görebiliyoruz.” der.¹⁴ Bu yükselme motifi farklı kişiler hakkında görülen rüyalarda tekrarlanmaktadır. Örneğin Bîşr b. Bîkr (ö.205/820) rüyasında Evzâî (ö. 157/774) ve Süfyân es-Sevrî’yi cennette görür. Ama Mâlik’i göremeyince onu merak eder ve “Mâlik nerede?” diye sorar. Oradakiler Mâlik’in yükseklerle çıkarıldığını söylerler.¹⁵

Meçhul birisi rüyada cennete girmiş. Orada Hasan, İbn Sîrîn, İbrahim ve pek çok hadisçiyi gördüğü halde Süfyân es-Sevrî’yi göremeyince o’nun nerede olduğunu sormuş. Cennettekiler: “Heyhat!, O bizim üstümüzde, o’nu ancak yıldızları gördüğümüz gibi görebiliyoruz.” şeklinde cevap vermişler.¹⁶ Yine Süfyân es-Sevrî hakkındaki şu rüya buna çok benziyor: Birisi uykusunda cennete girdiğini görmüş. Orada Yunus b. Ubeyd, İbn Avn, Eyyub, Suleyman et-Teymî -ve Basra ehlinden pekçok kişi- varmış. Cennet bahçelerinden birinde konuşuyorlarmış, o anda adam Süfyân es-Sevrî’yi hatırlamış. Onlara: “Süfyân bizim aramızda insanların en iyilerindendi, aranızda onu niçin göremiyorum” diye sormuş. Onlar da gözleri ile semayı işaret ederek: “Süfyân’ı ancak yıldızları görebildiğimiz kadar görebiliyoruz demişler.”¹⁷ Bu iki rüyanın sahipleri belirsiz kişilerdir. Bu yüzden iki rüyanın, iki ayrı kişi tarafından değil de bir kişi tarafından görülmüş olabileceği ve dolayısıyla bunların gerçekte tek rüya olduğu şeklinde bir itiraz ile karşılaşabiliriz. Ancak rüyada görüldüğü söylenen Servi dışındaki diğer kişiler farklı kişilerdir. Buradan bu ikisinin ayrı anlatımlar olduğunu söyleyebiliriz. Eğer ayrı anlatımlar değilse, rüya kahramanları sonradan değiştirilmiş olmalıdır.

Bir başka rüya anlatımında Süfyân es-Servi değil, bu defa başka bir şahıs yükselmektedir. Musa b. Hammâd, rüyasında es-Sevrî’nin cennette bir hurmadan diğerine, bir ağaçtan diğerine uçtuğunu görür. Ona Ali b. Asım’ı sorar. O da, Ali’yi yıldızlar kadar yüksekte görebildiğini söyler.¹⁸ Burada başka bir motif yani hurma ağaçları üzerinde uçuşma motifi karşımıza çıkmaktadır. Bir

¹⁴ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, XXXI, 342.

¹⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, Beyrut 1952, I, 28.

¹⁶ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IX, 173.

¹⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, I, 122.

¹⁸ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, XX, 519.

başka rüyada, yine Süfyân es-Sevrî cennette bir hurmadan diğere uçamaktadır. Ama bu defa rüyanın sahibi Sair b. el-Himsdir.¹⁹

Mizzî'nin (ö.742/1341) *Tehzîbu'l-Kemâl*'indeki bir rivâyete göre Abdan b. Muhammed el-Mervezî, Ebû Yûsuf Yakub b. Süfyân el-Fesevî'yi (ö. 270/883) rüyada görür. Abdân: "Rabbin sana ne yaptı?" diye sorar. Ya'kûb: "Beni bağışladı ve yerde olduğu gibi gökte de hadis rivâyet etmemi emretti. Dördüncü kat semada tahdis ettim. Melekler etrafımda toplandılar ve hadisleri Cibrîl istimla etti ve altın kalemlerle yazdılar" der.²⁰ Bu rüyanın bir benzerinin Ahmed b. Cafer et-Tüsterî tarafından görüldüğü de aynı sayfada yer almaktadır.

Ünlü hadis âlimi Muhammed b. İsmail el-Buhârî (ö. 256/870) hakkındaki iki benzer rüya da farklı kişilerce görülmüş gibi anlatılır. Hikâyeye göre Muhammed b. Ebî Hâtim el-Buhârî, Rüyada Buhârî'yi Hz. Peygamber'in arkasından yürürken görür. Buhârî Hz. Peygamber'in izini takip ediyormuş. Rüyanın diğer sahibi Necm b. Fudayldir. O da aynı şekilde Buhârî'yi Hz. Peygamber'in izini takip ederken görmüş.²¹

Rüya anlatımında çapraz ilişkiyi yansıtan bir başka örneğimiz, çok daha karmaşık bir yapı arz etmektedir. Rivâyete göre Yezid b. Harun'un (ö. 206/821) torunu Ebû Nafi şöyle anlatır: Ahmed b. Hanbel'in (adı geçen Yezid'in talebesi) yanında iki adam vardı. Onlardan birisi Yezid'i rüyada gördüğünü söyledi. Adam Ona "Allah sana ne yaptı" diye sormuş. Yezid b. Harun da "Beni bağışladı, şefaatt etti ve 'Sen Harriz b. Osman'dan (ö. 163/779) hadis mi aldın?' diyerek beni azarladı. Ben de 'Ey Rabbim uygun bulduğum için aldım' dedim. Bunun üzerine 'O, Ali'ye buğz ediyordu" dedi.²² Ortamda bulunan ikinci kişi de Yezid'i rüyada gördüğünü söyledi. Bu ikincisi ona "Sana münker nekir geldi mi?" diye sormuş, o da; "Evet bana Rabbimi ve dinimi sordular. Ben de bunu dünyada en iyi bilen bendim" demiş.²³ Bu iki rüyanın sahipleri mechuldür. Hikâyeyi aktaran, bunların kim olduğunu

¹⁹ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IX, 173; Zehebî, *Siyer*, VII, 279; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XI, 168.

²⁰ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXII, 334.

²¹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXIV, 444-445.

²² Zehebî, *Siyer*, IX, 365. Krş. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, V, 576-7.

²³ Zehebî, *Siyer*, IX, 365. Krş. Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, VIII, 267-268.

önemsememiş olabileceği gibi, hadis tarihinde zaman zaman bir takım gerekçelerle yapıldığı şekliyle gizlemek istemiş de olabilir. Kimi eserlerde ise bu farklı iki rüya birleştirilmiş olarak tek rüya imiş gibi anlatılmaktadır. Örneğin Hâkim en-Neysâbûrî rüyayı Havsere b. Eşraş/Eşras'ın (ö. 231/845) gördüğünü söylerken²⁴, Bağdâdî'nin *Şerefi*nde ise bu iki rüya yine birleştirilmiş bir şekilde uzunca anlatılmakta ve bu defa Havsere b. Muhammed el-Minkarî (ö. 256/870) adında bir kişiye atfedilmektedir.²⁵ *Târîhu Bağdad*'ın bir yerinde belirsiz bir kişiye atfedilirken²⁶ rüyanın bir kısmı aynı eserde Ebû Hemmam el-Bağdâdî es-Ser'i (ö. 243/857) tarafından görülmüş gibi anlatılmaktadır.²⁷ Bir başka eserde ise rüyayı gören Yezid b. Harun'un kızının oğlu Ebû Nafidir.²⁸

Bu son rüya, üçü meçhul toplam sekiz kişi tarafından görülmüş gibi anlatılmaktadır. Ama bir rüyanın bu kadar sayıda kişi tarafından görülmüş olması, rüyanın gerçekliği konusunda bir takım kuşkulara neden olmaktadır. Rivâyetlerde ilk anlatıcının, rüya rivâyetlerinin bazısında olduğu gibi, meçhul bırakılmış olması da, bu konuda kuşkuları artırmaktadır.

Bu çapraz ilişkiler yanında, esasen farklı ve öznel tecrübeler olan rüyaların, yukarıda ele aldığımız şekliyle, içerik yapı ve ifade açısından bu denli benzeşmesi de, bize gerçeklik problemini hatırlatmaktadır: “Teorik veya pratik olarak, onlarca ve hatta yüzlerce rüya anlatımında benzer veya aynı kalıbın, içeriğin ve ifadenin yer alması, mümkün müdür?”, “Aynı/benzer bir rüyanın farklı kişilerce görülmesi, ya da farklı kişiler hakkında görülmesi olağan mıdır?” Daha açık bir ifadeye: “Anlatılanlar gerçek/sahih midir?”²⁹ İlk anda bir mizansenden bahsetmek akla gelmeyebilir ve anlatılanların doğruluğundan kuşku duyulmayabilir. Dolayısıyla da teorik olarak bunun mümkün olduğu söylenilebilir. Ancak konuya yakından bakıldığında bu türden bazı kuşukular doğması kaçınılmaz olmaktadır.

²⁴ Hâkim, *Ma'rif*e, 138.

²⁵ Hatib el-Bağdâdî, *Şerefu Ashâbi'l-Hadis*, Ankara 1991, 107-108.

²⁶ Bağdâdî, *Târîhu Bağdad*, VIII, 267-268.

²⁷ Bağdâdî, *Târîhu Bağdad*, XIV, 346.

²⁸ İbn Hibbân el-Büstî, *el-Mecrûhîn*, Halep tarihsiz, I, 268.

²⁹ Bu çalışmada “gerçeklik” ifadesini bir hadis terimi olan “sıhhat” anlamında kullanıyoruz. Ancak hadis rivâyeti ile ilişkili olmadığı için ve bir karışıklık oluşmasın diye böyle bir tercihte bulunuyoruz.

Gerçeklik

Bütün kültürlerde uçmak, düşmek, sınav olmak, kaçarken yerinde sabit kalmak gibi tipik bir takım ortak rüya temaları vardır. Fakat bunlar, farklı kültürlerle mensup bireylerin rüyalarında farklı şekillerde oluşmakta, doğal olarak içinde yaşanılan kültürel ortamın karakteristiklerini yansıtabilmektedir.³⁰ Dolayısıyla içerikler kültürlere göre çeşitlilik arz etmektedir. Müslüman bir toplum içinde yaşayan bir ferдин hadisçiler hakkında gördüğünü söylediği rüyalarda, o toplumun inancı, düşünme biçimi, tartışma konuları, hayata ve eşyaya bakışı, beklentileri vb. şeylerin izlerini görmek mümkündür. Yukarıdaki örneklerde ortak motiflerin yaygın oluşu, rüya kültür ilişkisinin bu boyutunu yansıtmaması bakımından önemlidir. Örneğin, Allah-muhaddis diyalogu, bağışlanma, cennet, nimet/ödül gibi bazı motiflerin varlığı, toplumsallığı yansıtmaktadır. Ancak hadisçiler hakkındaki rüyaların, format, içerik, akış, ifade vb. yönünden aynılık/benzerlik göstermesi ve anlatımlardaki çapraz ilişki, sorunun kültürel bir yansıma olmaktan öte bir anlam taşıdığını ifade etmektedir. Yani anlatılan rüyalar bu haliyle bireysel ve öznel bir tecrübe olmaktan çıkarılmakta, hadisçilerin ve kendilerinden sonra gelenlerin bilgi kaynakları arasında önemli bir yere oturtulmaktadır.

Kuşkusuz kitaplarda yer alan bilgilerin doğruluğuna inanmak, kitaplara ve hikâye sahiplerine bir saygı ifadesi olarak değerlendirilmektedir.³¹ Ancak bu, bilimin ihtiyaç duyduğu kuşku cu bakışın aksine, güven esasına dayalı bir anlayıştan öteye geçmemektedir. Diğer yandan anlatılanın gerçekliğinin, güven ve saygı ile doğru orantılı olduğunu söylememiz güçtür. Gerçeklik güvenle değil, ispatlamayla ortaya çıkar. Bu durumda problemi hadis ilminin senet sistemi -çünkü rüya anlatımlarında senet kullanılmaktadır- sayesinde çözme imkanına sahip gibi görünebiliriz. Yani son râvîden itibaren ilk anlatana kadar senette yer alan şahısların cerh-ta'dîl açısından tetkikleri, anlattıkları rivâyeye-

³⁰ Waud H. Kracke, "Cultural Differences in the Dreams Themselves", *Encyclopedia of Sleep and Dreaming*, Editor in Chief: Mary A. Carskadon , New York, 1995, s.154.

³¹ Bir yandan bunun bir yanlışlığı olduğunun da farkındayız. Tarihi süreçte, insanoglunun kitaplarda yazılı olan her bilginin doğruluğuna inanmak gibi bir yanlışlığa sahip oldukları bir gerçektir. (bk. Ch. V. Longlois- Ch. Seignobos, *Tarih Tetkiklerine Giriş*, çeviren Galip Ataç, İstanbul 1937, 151). Toplumumuzda yerleşik olan "Kara kaplı kitap" ve "Kitapta öyle yazıyor" deyimleri de, kanaatimize göre bunun bir ifadesidir.

tin doğruluğu konusunda bize bir takım ipuçları sunabilir. Bu durumda üç ihtimal söz konusu olacaktır: 1- Anlatılan rüyalar gerçektir, 2- Gerçekte görülmemiş ve folklorik olarak anlatılan muhayyel malumatlardır veya 3-Bazısı gerçek bazısı uydurmadır. Ancak rüyayı gören veya gördüğünü söyleyenin, ya da bunu sonraki zamanlarda anlatanın doğru konuştuğunu test etme imkânına sahip olamadığından bu sonuçlardan birisini kesinleştirmemiz son derece güç olacaktır. Elde edilecek herhangi bir sonuç bir tahminden öteye geçmeyecektir. Bu durum esasen bizim için çok da önemli değildir. Çünkü, gerçek veya gerçektışı olsun, bizim için rüyaların eserlerde yer almaları ve epistemolojik bir anlam taşımaları daha önemlidir. Bizce bu bilgiler, bilinçli bir şekilde anlatılmış ve kitaplarda kaydedilmiş ve bilgisel bir değer kazandırılmış anlamlı malumatlardır.

Rüyaların yer aldığı kaynaklarda bu bağlamda bir tartışmaya girilmemiş ve rivâyetlerin gerçeklik açısından tenkit edilmemiş olması, yazarlarının bu rüyaların doğruluğuna inandıkları yönünde bize bir ipucu vermektedir. Zehebî'nin meşhur eseri *Siyer*'de rastladığımız bir tenkit ise rüyaların yalan olma ihtimalini tartışan bir değerlendirme değildir. Zehebî, Ebû Adillah b. Huzeyme'nin anlattığı rüya hakkında bir eleştiride bulunuyor. Rivâyete göre Ahmed b. Hanbel öldüğünde, İbn Ebî Huzeyme onu rüyada çalılımlı yürürken görür. Ona "Bu nasıl yürüyüş" diye sorar. Ahmed "Selâm yurdundaki hizmetçilerin yürüyüşü" der. Sonra İbn Ebî Huzeyme "Allah sana ne yaptı?" diye sorar, O da: "Beni bağısladı, taçlandırdı ve bana altından bir çift ayakkabı giydirdi..." der. Aralarındaki diyalog böyle devam eder ve bir ara Allah'ın kendisine: "Ey Ahmed! Harrîz b. Osman'dan neden hadis yazdın?" diye hesap sorduğunu anlatır. Zehebî'ye göre bu, münker yani kabul edilemez bir hikâyedir. Zehebî'nin en önemli gerekçesi ise, Ahmed b. Hanbel ile kendisinden hadis almakla sorgulandığı Harrîz'in karşılaşmış olma ihtimalinin bulunmayışıdır³². Zehebî eleştirisinde haklıdır, çünkü Harrîz b. Osman hicri yüz altmış üç yılında öldüğünde Ahmed b. Hanbel henüz doğmamıştır. Dolayısıyla ondan hadis almış olma ihtimali yoktur ve bundan dolayı da sorgulanması söz konusu değildir.

Zehebî haklıdır ama, onun itirazı, rüyanın gerçek olup-

³² Zehebî, *Siyer*, XI, 348; Zehebî'nin anlatmaktan kaçındığı bu rüyanın detayları için bk. Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 190.

olmadığının tespitine yönelik bir itiraz değildir. Zira O, rüya kahramanlarının yanlış verildiğini vurgulamaya çalışmaktadır. Bu durumda ya rüyayı anlatan şahıs yanlışlık yapmakta ya da sonraki aktarıcılar yanlış anlatmış olmaktadır. Çünkü aynı olay Ahmed b. Hanbel'in hocası olan Yezid b. Harun hakkında da rivâyet edilmektedir. Fakat Zehebî, diğerinin aksine, bu rivâyet hakkında "münker" değerlendirmesi yapmamaktadır. "Çapraz İlişki" başlığında anlattığımız gibi bu rüyanın da son derece problemlili bir yapısı olduğu halde, Zehebî ilgili rüyanın bu ikinci şeklini büyük ihtimalle sahih/gerçek kabul etmektedir.³³

Ebû Zura hicri 264 yılında öldüğünde, Ebû Abdillâh el-Mâlikî Onu rüyada gördü ve "Rabbîn sana ne yaptı?" diye sordu. O da: "Bana Cebrail Mikail ve İsrâfil (a.s.) geldiler, Rabbim bana salat etti". Bundan bir ay sonra bir başkası, Ebu'l-Abbâs da, Ebû Zura'yı görür ve kendisine "Ey Ebû Zura! Ebû Abdillâh el-Mâlikî seni rüyada görmüş ve "Rabbîn sana ne yaptı" diye sormuş, sen de: "Bana Cebrail, Mikail ve İsrâfil geldiler, Rabbim de bana salat etti' demişsin öyle mi?". Ebû Zura "Evet doğru söylemiş" dedi.³⁴ Burada sanki birinci rüyaya inanılmayıp ikinci bir rüya ile onun doğruluğu test edilmiş gibi bir izlenim vardır. Fakat bu tür durumlara nadiren rastlanmaktadır.

Rüya Epistemi ve Muhaddis Karizması

Rüyaların gerçek dışı olma ihtimalinin biyografi yazarlarınca gündeme getirilmemesi onların bu rüyaların doğruluğuna inandıkları anlamına gelir mi? Bu sorunun cevabı muhtemelen "evet" olacaktır. Çünkü rüyalar ikinci şahıstan itibaren aşamalı olarak gerçeklik kazanmaktadır. Aksi halde hiçbir soru işareti olmaksızın kitaplarda yer almalarını başka nasıl izah edebiliriz? İkinci şahıs, yani birinci râvî kendisine anlatılan rüyanın gerçekliğini sorgulamamışsa, ondan sonrakilerin yapacağı bir sorgulama da anlamsızlaşır. Kaldı ki bunun bile yapıldığına dair herhangi bir işarete de rastlamaktayız. Bununla birlikte yine de bilgi naklinde gerçeklik-gerçekdışılık problemini ciddiye alan ve hatta bu konuda ilkeler belirleyen biyografi yazarlarının kullandıkları bilgilerin değerlendirmesini yapmamış olmalarına ihtimal vermek istemiyoruz. Onlar gerçekte doğruluğuna inanarak ve güvenerek bu bilgilere yer vermişlerdir. Bu güvene zaman zaman açık veya imalı bir

³³ Zehebî, *Siyer*, IX, 365. Krş. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, V, 576-7.

³⁴ Abdulkerim el-Kazvîni, *et-Tedvîn fi Ahbri Kazvîn*, Beyrut 1987, II, 255-256.

şekilde vurgu da yapılmaktadır. *Şerefu Ashâbi'l-Hadis*'te yer alan "Sâlihlerin Ashâbu'l-Hadis Hakkında Rüyalarda Gördükleri Bağışlanma ve İkramların Zikri" şeklindeki başlık, Bağdâdi'nin, bu tür rüyaların doğruluğuna inandığını göstermektedir. Bu durum onun bu başlığı bilinçli olarak seçmiş olabileceği anlamına da gelebilir. Bağdâdi bununla yetinmeyerek okuyucuya bu rüyalara güvenilmesi yolunda bir telkinde de bulunmaktadır. Ona göre rüyalar, genel anlayışa uygun olarak, vahye eşdeğer bir özellik taşımaktadır. İlk olarak *mübeşşirâtı* peygamberliğe benzeten hadisi³⁵ zikrediyor olması bu açıdan anlamlıdır. Daha sonra Bağdâdi, Kuran'da geçen *mübeşşirât* kelimesini rüya ile yorumlayan hadisi zikrederek yaklaşımını pekiştirmektedir. Burada sâlih kişinin gördüğü kadar, sâlih kişi hakkında görülen rüyalar da, ilginç bir şekilde, mübeşşirât olarak nitelendirilmektedir.³⁶ Yani Bağdâdi'ye göre, rüyada görülen muhaddisler ve o rüyaları görenler sâlih kişiler olmaktadır. Kitabın bu bölümünde hadisçiler hakkındaki rüyaların epistemolojik değeri ciddi anlamda artmaktadır. Bağdâdi'nin kullandığı örneklerden önce, konunun teorik altyapısını kutsal metinlerle temellendirmesinin nedeni bu olmalıdır. Böylece O, rüyaları gaybî, aşkın ve tanrısal bilginin bir aracı olarak betimliyor. Bu betimleme rüya bilgisine büyük bir güç kazandırarak onu sembolleştiriyor.

Esasen rüya sembolizmi, Müslüman veya gayr-ı müslim bütün toplumların bir gerçeğidir. Bu konuda *Rüya ve Kültür* yazarı Suzan Parman şu tespitte bulunmaktadır: "Rüya bir semboller sisteminin parçası olarak kültürle iç içedir. Biyolojik olarak rüya, beyin kabuğunun kültürü algılayacak kadar kompleks düzeyde gelişiminden önce gelen memelilerin özelliğinin bir parçası olan beynin uyanma dönemleri ile bağlantılandırılabilir. Fakat bir kültür tarafından rüyaya verilen anlam bunlardan çok dışsal, tanrılardan gelen mesajları vurgulayabilir."³⁷ Dünyanın çeşitli toplumlarında rüyalar tanrıların, hatta ölülerin gönderdiği bir mesaj olarak algılanmaktadır.³⁸ Bu bağlamda Babilliler, eski Mısırlılar ve

³⁵ "Nübüvvet bitti. Benden sonra nübüvvet yoktur. Sadece mübeşşirat yani Müslüman'ın gördüğü veya onun hakkında görülen güzel rüya kaldı." Bağdâdi, *Şeref*, 106. Bu rivâyet temel hadis kaynaklarında bu haliyle veya yakın şekillerde yer almaktadır.

³⁶ Bağdâdi, *Şeref*, 106.

³⁷ Suzan Parman, *Rüya ve Kültür -Batı Entelektüel Geleneğinin Antropolojik İncelemesi-*, Çev.: Kemal Başçı, Ankara, 2001, 2.

³⁸ Peretz Lavie, "Religion and Dreaming", *Encyclopedia of Sleep and Dreaming*,

Yunanlılar'ın rüya tanrılarının bulunması da önemlidir.³⁹ Müslüman kültüründe de hadisçiler hakkında görülen rüyalar, benzer şekilde ölümlerin gönderdiği bir elçi, bir mesaj olarak algılanmaktadır. Bağdâdî'de gördüğümüz bu anlamdaki bir rüya sembolleşmesi, esasen diğer biyografi yazarlarının da anlayışını yansıtmaktadır.

İslâm kültüründe genel olarak rüyaların son derece etkin olduğunu biliyoruz. Kuran'daki rüya ve rüya tabiri vurguları ve Hz. Peygamberin bu konudaki tavırları, bu kültürü şekillendirmiş ve dolayısıyla rüyalar, bir bilgi kaynağı olarak algılanmış, bir meşruiyet kazanmıştır. Ezanın rüya bilgisi ile tespiti⁴⁰, Hz. Peygamber'in zaman zaman rüyalarını anlatması, sahabeden gördükleri rüyaları anlatmalarını istemesi⁴¹, rüyayı peygamberliğin bir bölümü olarak tanımlaması⁴² vb. durumlar bu algılamının temellerini oluşturmaktadır. Böylece rüyalar, bilgisel alanda bir meşruiyet kazanmıştır. Bu meşruiyetten dolayı, rüyaların salt bir bilgi toplama çabası ve antika merakı ile herhangi bir kaygıdan uzak bir şekilde kitaplara alınmış olabileceğini söyleyemeyiz. Çünkü biyografi kitaplarında her türlü rüyaya değil, ilgili kişilerin cerh ve ta'dil açısından konumlarını destekleyici özellikteki rüyalara yer verilmektedir. Bir rivâyetin zaman zaman varyantlarının da aynı yerde zikredilmekte oluşu ya da aynı kişi hakkında pek çok rüyanın üst üste anlatılması rüyalara böyle bir önemin atfedildiğini ifade etmektedir. Örneğin Ebû Nuaym, *Hilye*'de Ahmed b. Hanbel hakkında sayfalarca bilgi verdikten sonra konuyu bir rüya ile bitirmektedir. Ama rüyanın hemen ardından: "İmam

---

Editor in Chief: Mary A. Carskadon , New York, 1995, 496-497.

³⁹ Umay Günay, *Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara 1986, 95 vd.

⁴⁰ Bazı kaynaklar yer alan bilgilere göre Hz. Peygamber ve ashâbı namaza çağrı konusunda bir arayışa girmişlerdi. Bu arayış neticesinde Abdullah b. Zeyd'in gördüğü rüya üzerine, günümüzde halen bir çağrı olarak kullanılmakta olan ezan belirlenmişti. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Beyrut, 1413/1993, IV, 42; Ebû Davud, *Sünen*, İstanbul 1992, Salat, 27. İbn Mace, *Sünen*, İstanbul 1992, Ezan, 1; Dârimî, *Sünen*, İstanbul 1992, Salat, 3.

⁴¹ Hz. Peygamber zaman zaman ashâbına o gece gördükleri rüyaları sorar ve yorumlardı veya kendi gördüğü rüyaları anlatırdı. Bk. Buhârî, *Sahih*, İstanbul 1992, Tabir, 48; Müslim, *Sahih*, İstanbul 1992, Rüya, 17 vd.; Ebû Davud, *Sünen*, Sünne, 8 vd.; Tirmizi, *Sünen*, İstanbul 1992, Rüya, 10, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 8.

⁴² "Sâlih rüya peygamberliğin kırk altıda birine denktir." Bk. Mâlik b. Enes, *Muvatta*, İstanbul 1992, Rüya, 10; Buhârî, *Sahih*, Tabir, 4; Müslim, *Sahih*, Rüya, 6 (Bu rivâyet küçük farklarla hemen her temel hadis kaynağında bulunmaktadır. Bu yüzden üç kaynak ile yetiniyoruz.)

Ahmed b. Hanbel rivâyetleri örnek alması ve iyilerle birlikte oluşuyla imamlar arasında direk konumundadır. Âsâr ve rey konusunda eşsizdir. Âsârı ezberleme konusunda yüce bir dağ, illetler ve ta'lil konusunda geniş bir deryâ gibidir.”⁴³ diyerek, hem rüyanın gerçekliğine inandığını hem de epistemolojisinde rüyaya önemli bir yer verdiğini ifade etmiş olmaktadır.

Mizzî de Ahmed b. Hanbel Hakkındaki olumlu rüyalardan sonra şöyle bir değerlendirme yaparak, onun hakkındaki kanaatini rüyalara dayandırmaktadır: “Bu imamın menkıbeleri ve faziletleri gerçekten çoktur. Saymaya kalkışsak kitap uzar.”⁴⁴ Abdullah b. Hubeyk el-Antâkî'nin, Ahmed b. Hanbel'in önderliğini telkin eden bir rüyayı “Bu rüyayı yorumlamaya bile gerek yoktur” şeklindeki değerlendirmesi⁴⁵ ve Bağdâdî'nin, *Târîh*'inde, yine Ahmet b. Hanbel hakkındaki rüyalara onun üstünlüğünü anlatma bağlamında yer vermesi⁴⁶, rüya bilgisinin pratikteki etkisini göstermesi açısından önemlidir. Bu etki aynı zamanda kitleler üzerinde de görülmektedir. Örneğin hadisçilerden Ebu'l-Abbas İbn Hemedân (ö. 356/967) kendisini öldüren hastalığa tutulduğunda müslümanlar çok üzülürler. Bu sırada akrabalarından birisi rüyada “Ebu'l-Abbas bize kavuşmuştur. Kimin affı için dua ederse, o bağışlanır” şeklinde bir söz duyar. Haber şehirde yayıldığında, halk gruplar halinde gelir ve o da gelenlerin affı için dua eder.⁴⁷ Burada muhaddis sanki bir şefaatçi konumuna yükselmekte, bir karizma kazanmaktadır. Hikâye aynı zamanda rüya bilgisinin pratik hayattaki işlevi ve kazandığı gerçekliği göstermesi bakımından da ilginçtir.

Biri diğere çok benzeyen iki farklı rüyayı beraber zikrederken İbnu'l-Cevzî'nin (ö. 597 / 1202) yaptığı şu yorum hadisçilerin rüya anlatımlarının gerçekliğine olan inançlarını belgeler niteliktedir: “Bu hikâye (rüya) bir başka şekilde de anlatılmıştır. Ve muhtemelen bunlar farklı iki rüyadır.”⁴⁸ Bendâr b. Yesâr'ın (ö.252/866), Süfyân es-Sevrî hakkında gördüğü ve Ahmed b. Hanbel ile de ilişkisi olan ama ne zaman gördüğünü belirtmediği bir rüya hakkında Bağdâdî'nin yaptığı yorum, onun bu rüyanın

⁴³ Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 221.

⁴⁴ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, I, 470.

⁴⁵ İbnu'l-Cevzî, *Menâkıbu'l-İmam Ahmed*, 446.

⁴⁶ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IV, 421.

⁴⁷ Zehebî, *Siyer*, XVI, 196.

⁴⁸ İbnu'l-Cevzî, *Menâkıbu'l-İmâm Ahmed*, 452-453.

gerçekliğini de kabul ettiğini göstermektedir. Ona göre Bendâr, bu rüyayı Ahmed b. Hanbel öldüğünde görmüştür.⁴⁹

Hâkim en-Neysâbûrî *Ma'rife*'sinde hadislerin fıkhi boyutuyla da uğraşan yirmi üç hadisçiyi tanıtmaktadır. Hâkim'in tanıttığı kişiler hakkında verdiği ilk bilgiler onların fazilet ve üstünlüklerini içermektedir. Bu kişilerden on üçüncü sıradaki Muhammed b. Yahya ez-Zuhlî (ö.258/872) hakkında zikrettiği ilk bilgi bir rüyadan ibarettir. Kuşkusuz Hâkim, bu rüya ile Zuhlî'nin faziletini anlatmaya çalışmaktadır.⁵⁰ Affan b. Müslim (ö. 220/835) de, Yahya b. Said hakkında ölümünden yirmi sene önce görülmüş bir rüyayı, Yahya'nin kıyamette Allah'ın emanında olacağını bir delili olarak kabul etmektedir.⁵¹

Rekabetin Rüyası-Rüyada Rekabet

Ulemâ sınıfları arasında başlangıçtan beri bir üstünlük yarışının bulunduğu bilinmektedir. Bunlardan her biri kendi mesleğinin yüceliğini ve meslektaşlarının üstünlüğünü ispatlama çabasında olmuştur. Bu, doğal olarak aradaki rekabeti kızıştırmıştır. Hadis ilminin özellikle oluşum döneminde, yani hadis tarihinin altın çağı olarak adlandırılan ikinci ve üçüncü asırda yoğunlaşan rüya anlatımları, hadisçilerle diğer ulemâ grupları arasındaki bu rekabeti yansıtmaktadır. O dönemde adeta bir rüya modası baş göstermiş, rüya görmek/anlatmak sanki bir yarış halini almıştır. Rüyanın prestiji artmış ve neredeyse ilmî bir delil olmuştur. Biyografi kitaplarında yer alan ve hadisçiler hakkında ölümlerinden sonra görülen rüya anlatımlarını bu rekabetin bir yansıması olarak tanımlamak mümkündür.

Öteden beri hadisçiler arasında var olan bir inanışa göre Tanrı'nın kulları arasında seçkin bir konumda olanlar ve kurtuluşu hak edenler hadisçilerdir⁵². Rüya anlatımları ile yapılan şey bunun manevi, gizemli delillerle güçlendirilmesidir. Bu anlatılarda her bir hadisçi Allah'ın rahmetine kavuşmuş, günahları bağışlanmış, cennete girmiş, cennet nimetlerine ulaşmıştır. Böylece İslâm tarihindeki bütün dini veya ilmî oluşumların kendilerini başkalarından üstün gösterme duygularını öne çıkaran fırka-i naciye tartışmasından hadisçiler de kendilerine bir pay çıkarmış-

⁴⁹ Bağdâdi, *Târîhu Bağdâd*, IX, 202.

⁵⁰ Hâkim, *Ma'rife*, 73.

⁵¹ Bağdâdi, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 142.

⁵² Bağdâdi, *Şeref*, 10.

lardır. Hatta bununla ilgili olarak bir rüya anlatırlar. Rivâyete göre Muhammed b. Abd b. Bişr Hz. Peygamberi rüyada görmüş ve ona yetmiş üç firkadan hangisinin kurtuluştaki olduğunu sormuş, o da: “sizsiniz ey ashâb-ı hadîs” demiş.⁵³ Ebû Cafer en-Nüfeylî'nin “Yeryüzünde kurtulacak bir kısım insanlar varsa bunlar hadis talebeleridir.”⁵⁴ şeklindeki sözleri de bu inancın bir yansımasıdır. Kanaatimizce rüyalarla yapılmak istenen şey bu vurgulara bir gizem ve güç katmak, bir meşruiyet altyapısı oluşturmaktır. Diğer yandan rüyaların insan üzerinde kaçınılmaz bir etkisi vardır. O hem uykuda hem de uyku sonrasında insan zihnini meşgul etmektedir. Bu meşguliyet sonucu olarak ademoğlu rüyaları anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmıştır. Nihayet rüya yorumculuğu gelişmiş ve son yüzyıllarda da rüyanın yapısal özellikleri araştırma konusu edilmiştir. Çalışmamız dışında olduğu için biz bu konulara girmiyoruz.

İbn Ebî Hâtim, cerh ve ta'dil üstatlarını anlatırken rüya bilgisini de rahatlıkla kullanmaktadır. Örneğin “Mâlik b. Enes'in İstikamet ve İyi Gidişatı Hakkında Zikredilenler Babı” adlı başlığın içeriğini dolduran bilgiler sadece iki adet rüyadan oluşmaktadır. Bişr b. Bıkr (ö. 205/820) cennette Evzai ve Süfyân Sevrî'yi görür ama Mâlik'i yanlarında göremez. Bunun üzerine “Mâlik nerede?” diye sorar. Oradakiler: “Mâlik yükseklere çıktı.” derler.⁵⁵ İbn Ebî Hâtim'e göre bu üç âlim, hadis ilmi açısından önemli kişilerdir.⁵⁶ Ancak bu rüyada, Mâlik b. Enes, cennette Evzâi ve Sevrî'den üstün bir makamda gösterilmektedir. Aynı yerdeki bir başka rüya Mâlik b. Enes ile Leys b. Sa'd karşılaştırılmakta ve yine Mâlik b. Enes lehine bir sonuç çıkmaktadır. Muhammed b. Ramh (ö.243/857) Hz. Peygamber'e rüyada Mâlik ile Leys bir konuda ihtilaf etiklerinde hangisine uyması gerektiğini sorar. Hz. Peygamber de Mâlik'i tavsiye eder. Çünkü onu kendi dedesi İbrahim

⁵³ Bağdâdi, *Şeref*, 25. Buradaki veya konu içinde zaman zaman geçen ashabu'l-hadis terimine kısaca değinmek gerekir. Aksi halde ehl-i rey ehl-i hadis ayırımından dolayı bu grubun esasında hadisçiler değil, ehli rey karşıtları olan ehl-i hadis oldukları ileri sürülebilir. Ancak biz burada hem ehl-i hadisi hem de ashâbu'l-hadisi hadisçiler anlamında kullanılmaktayız. Nitekim Hatib el-Bağdâdi de *Şerefu Ashâbi'l-Hadis* adlı eserinde bu kavramı hadisçiler, hadis ilmiyle uğraşan kişiler olarak kullanmaktadır. Bağdâdi, *Şeref*, 6-12.

⁵⁴ Bağdâdi, *Şeref*, 57.

⁵⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, I, 28.

⁵⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, I, 11-32, 55-126, 184-219.

(as)'in mirasçısı olarak tanıtır.⁵⁷

İbn Ebî Hâtim'in eserinde, üstünlüğü vurgulayan bazı rüyalar, Malik hakkındakiler gibi, Süfyân es-Sevrî hakkında da anlatılmaktadır.⁵⁸ *Târîhu Bağdaâd*'daki bir anlatımda ise, O, Hasan, İbn Sîrîn, İbrahim ve pek çok kişinin bulunduğu cennette, yıldızlar kadar yüksekte görülmüştür.⁵⁹ Bu rüyada olduğu gibi Velîd b. Müslim'in Servî hakkındaki bir rüyası da sanki Mâlik hakkındaki rüyalara bir nazire olarak anlatılmaktadır: "Peygamberi rüyada gördüm, kime uymamızı emredersin dedim. Süfyân'ı tavsiye etti."⁶⁰ Seyf b. Harun el-Bercemî'nin rüyası ise sanki bunun bir tefsiri gibidir. O, Yûsuf Peygamber'i görür ve o'na Râfizîler'in nasıl olduğunu sorar. O da "pis" olduklarını söyler. Sonra İbâdiler'i sorar. Yûsuf (a.s.) onların da "pis" olduklarını söyler. Bu defa Seyf kendi arkadaşlarını, yani Süfyân es-Sevrî ve onunla beraber olanları sorar. Yûsuf (a.s.) da "Onlar nebîlerin Allah'a söz vererek gönderildikleri şeyle gönderilmiştir" der.⁶¹

Şâfiî, Mâlik ve Ebû Hanîfe gibi mezhep imamaları çeşitli rüyalarda yarıştırmaktadır. Ama her nasılsa hepsinde Şâfiî üstün gelmektedir. Rivâyete göre Muhammed b. Hasen el-Belhî rüyasında Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Mâlik'in görüşlerinden hangisini alması gerektiğini Rasulullah'a sorar. O da "Benim sözlerim dışında görüş yoktur. Fakat Şâfiî'nin kavli ehli bidatın kavlinin aksidir" der.⁶² Ulemânın ihtilafı durumunda ne yapılması gerektiğinin Hz. Peygamber'e sorulduğu başka rüyalarda da Hz. Peygamber'in "Şâfiî bendendir." başka bir rivâyette "O benim sünnetimi ihya etti." şeklinde tavsiyelerine yer verilmektedir.⁶³ Bir başka rüya ise daha detaylıdır ve burada Şâfiî'nin görüşü sünnet ile eşdeğer görülerek üstünlüğü yine peygambere tescil ettirilmiştir. Kûfeli önde gelen Şâfiî âlimlerden Muhammed et-Tirmizî (ö. 295/908) hikâyeyi şöyle anlatmaktadır: "Yirmi dokuz sene hadis yazdım, Mâlik'in meselelerini ve görüşlerini dinledim, fakat Şâfiî hakkında iyi düşünmezdim. Bir gün Mescid-i Nebevî'de bulunurken bir ara kestirdim. Hz. Peygamber'i rüyada gördüm ve ona 'Mâlik'in

⁵⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, I, 28.

⁵⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, I, 119-121.

⁵⁹ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IX, 173.

⁶⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, I, 120.

⁶¹ Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 385.

⁶² Zehebî, *Siyer*, X, 43.

⁶³ Zehebî, *Siyer*, X, 44.

görüşlerini yazabilir miyim?’ diye sordum. O da ‘Hadisime uyanları yaz’ dedi. ‘Peki, Şâfiî’nin görüşlerini yazayım mı?’ diye sordüğümde, başını öne eğdi, sanki kızmıştı. Ardından ‘Onlar görüş değildir. Onlar görüş değildir. Aksine onlar, benim sünnetime muhalefet edene cevaptır.’ dedi. Bu rüyadan sonra Mısır’a gittim ve Şâfiî’nin kitaplarını yazdım.”⁶⁴ *Hilye*’de Şâfiî’nin diğer mezhep sahiplerine üstünlüğü vurgulanırken, konunun tam da ortasında bir rüya anlatılır. Bu defa rüya sahibi Şâfiî’nin kendisidir. Şâfiî, Ebû Hanîfe’yi rüyada görmüş. Üzerinde kirli bir elbise varmış. “Bana ve Mâlik’e ne oluyor ey Şâfiî, bana ve Mâlik’e ne oluyor?” diye feryad ediyormuş.⁶⁵

Yukarıdaki örneklerde üstünlük yarışının Süfyân es-Sevrî, Şâfiî ve kısmen de Mâlik lehine, Ebû Hanîfe’nin ise aleyhine geliştiğini görmekteyiz. Bu rüyalardan bazısında, kime uyulması gerektiği konusu Hz. Peygamber’e sorulmuş, o da, farklı rüyalarda Süfyân es-Sevrî, Mâlik ve Şâfiî’ye uyulmasını telkin etmiştir.

Rüyalardaki yarışın lehine geliştiği bir başka âlim, Ahmed b. Hanbeldir. Hikâyeye göre, Ebû Abdîllah es-Sicistanî Hz. Peygamber’i rüyada görmüş ve “Günümüzde kendisine uymamız için bize kimi bıraktın?” diye sormuş. O da Ahmed b. Hanbel’e uyulmasını önermiştir.⁶⁶ Ahmed b. Hanbel hakkında çok sayıda rüya anlatılmaktadır. İbnu’l-Cevzî’nin *Menâkıbu’l-İmâm Ahmed b. Hanbel* adlı biyografik eserinde bunların büyük bir kısmını görmek mümkündür.⁶⁷ Ricâl kitaplarında da, örneğin Zehebî’nin *Siyer*’inde bunların bir kısmı topluca yer almaktadır.⁶⁸ Bu rüyaların tamamında Ahmed b. Hanbel’in iyi pozisyonlarda görüldüğü anlatılmaktadır. Hatta bir rüyada Şâfiî ile aynı fotoğraf karesini paylaşmaktadır. Şam Kadısı Muhammed b. Yahya er-Ramlî şöyle bir hikâyeye anlatmaktadır: “Irak ve Hicaz’a gittim orada öğrendiklerimi yazdım. İhtilafların çokluğundan dolayı hangisini alacağımı şaşırmıştım. ‘Allahım bana yol göster!’ dedim ve uyudum. Rüyamda Peygamber’i (a.s.) gördüm. Arkasını Kabe’ye yaslamış, sağında duran Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel’e tebessüm ediyordu. ‘Ya Rasulallah kimin görüşünü alayım?’ diye sordum. Şâfiî ve

⁶⁴ Muhyiddin en-Nevevî, *Tehzîbu’l-Esmâ*, Beyrut 1996, I, 108; II, 490; Rüya için ayrıca bk. Zehebî, *Siyer*, X, 43.

⁶⁵ Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 103.

⁶⁶ Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 192-3; İbnu’l-Cevzî, *Menâkıbu’l-İmâm Ahmed*, 467.

⁶⁷ İbnu’l-Cevzî, *Menâkıbu’l-İmâm Ahmed*, 435-481.

⁶⁸ Zehebî, *Siyer*, XI, 345-354.

Ahmed'i işaret ederek 'İşte onlar kendilerine kitap, hikmet ve peygamberlik verdiğimiz kişilerdir...' (6/Enam 89) ayetini okudu.⁶⁹ Bu rüyada Şafii ve Ahmed b. Hanbel adeta bir Peygamber gibi sunulmaktadır.

Bu ayetin devamı ise yine Ahmed b. Hanbel hakkındaki bir başka rüyada tamamlanmaktadır. Sahibi meçhul olan bu rüyada, bidatçı olarak tanınan İbn Ebî Duâd (ö.240/854), Ahmed b. Hanbel karşısında kötü bir konumda görülmektedir. Birisi Hz. Peygamber'i meşicidde iki grup halka arasında ayakta duruyorken görmüş. İki gruptan birinin içinde Ahmed b. Hanbel, diğerrinde ise İbn Ebî Duâd varmış. Nebî, İbn Ebî Duâd ve arkadaşlarını işaretle "Bunlar onu inkar ederse" ayetini okumuş, ve "onların yerine onu inkar etmeyecek bir topluluk getiririz."⁷⁰ şeklinde devam eden kısmını Ahmed b. Hanbel ve arkadaşlarını işaret ederek okumuş.⁷¹ Bu rüya ulemâ arasındaki rüyalara yansıyan rekabetin, kendi aralarındaki üstünlük derecesi ile sınırlı olmadığını, aynı zamanda inanç ve konum olarak ötekini ve dışlanması gerekenleri de belirlediğini gösteriyor. Öteki ve dışlanması gerekenler ise hadisçilerin mücadele içinde oldukları bidatçıları ifade etmektedir.⁷² Burada gurup kaygısı yanında, yukarıda incelediğimiz şekilde, iki ayrı kişinin aynı rüyayı görüyor olması da ilginçtir. Rüyanın akışı içinde hayırlıların peygamberin sağında hayırsızların da solunda bulunuşu, rüya anlatımlarında en ince detaylara da bir değer verildiğini göstermektedir.

Cerh Ta'dîl

Cerh ta'dîl sistemi hadis tarihinde önemli bir buluştur. Bu sayede kimlerden hadis alınabileceğine veya alınamayacağına karar verilir. Bu sistemin bilgi kaynaklarından birisi, gelenek içinde pek vurgu yapılmayan rüyalardır. Yukarıda hadisçilerin rüyalara bilgisel bir değer verdiğini görmüştük. Kuşkusuz bunun yansıması cerh ta'dilde de kendini hissettirecektir. Çünkü biyografi kitaplarındaki malumatın nihai hedefi, râvilerin cerh ta'dil açısından konumlarını belirlemektir. Rüyalar da kimlerden hadis

⁶⁹ Zehebî, *Siyer*, XI, 350.

⁷⁰ 6/Enam:89.

⁷¹ Bağdâdî, *Şeref*, 11 (15); krş. Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 172. Bu rüyanın bir benzeri küçük farklarla Yahya el-Cellâ'ya atfedilir. Bk. İbnu'l-Cevzî, *Menâkıbu'l-İmâm Ahmed*, 444.

⁷² Zaten Hadisçilerin en büyük kaygısı belki de bidat problemi idi. Hadisçilerin bidatçılara karşı sert tavrı hakkında bk. Bağdâdî, *Şeref*, 32 vd.

alınabileceği veya alınamayacağı konusunda belirleyici bir unsur olarak kitaplarda yer almaktadır. Bunun en açık örneği mecruh râvilerden hadis alan kişilerin azarlandığını anlatan rivâyetlerdir. Onlar, hadis aldıkları kişileri iyi tespit edememekle suçlanmışlardır.

Çalışmamız içinde, Yezid b. Harun'un, Harrîz b. Osman'dan hadis aldığı için Allah tarafından azarlandığı yönünde birkaç problemlili rüya zikretmiştik. Bir rivâyete göre de Yezid b. Harun'un bizzat kendisi hayatta iken Harrîz'den hadis alma konusunda uyarılmıştır. Hikâyeye göre Yezid, Allah'ı rüyada görür ve Allah Ona "Ey Yezid! sen Harrîz'den hadis mi alıyorsun" der. Yezid de "Onda sadece hayır gördüm." der. Bu defa Allah "Ondan (hadis) yazma ey Yezid! Çünkü o, Ali'ye sövüyor" der.⁷³ Bu, rivâyet, hadis aldığı kişileri belirlemesi konusunda Yezid ve onun gibi kişiler için yapılan ciddi bir uyarı olma yanında, Harrîz'den hadis alınmaması yönünde bir kamuoyu da oluşturmaktadır.

Hafs b. Amr er-Rubâli'nin rüyasında da bir gurup cerh edilmekte ama bunların kimler olduğu zikredilmemektedir. Hafs, Abdullah el-Kavârîrî'yi (ö.235/849) rüyada görmüş ve Allah'ın kendisine ne yaptığını sormuş. O da Allah'ın kendisini bağışladığını ama diğer yandan, "Ey Ubeydullah! o adamlardan hadis aldın öyle mi? deyerek azarladığını söylemiş. Kavârîr-î de "Sen beni onlara muhtaç etmeseydin almazdım." demiş.⁷⁴ Burada Allah'ın kendilerinden hadis alınmasını hoş karşılamadığı kimseler, belirsizdir ama bunlar muhtemelen hadisçilerle topyekün muhalefet halinde olan bidatçılardır.

Muhammed el-Ukayli (ö. 322/934), *Duafâ* adlı eserinde, Ebû Yûsuf'un (182/798) ilmi, karakteri, inancı mezhebi vb. değişik konularda sayfalarca olumsuz bilgi vermektedir. Bunlar arasında zaman zaman hadisin alınmayacağına dair görüşler de yer almaktadır. Ukayli, cerh ta'dil açısından önem arz eden bu olumsuzlukları bir rüya ile kuvvetlendirmektedir. Rüya sahibi İbn İdris şöyle anlatır: "Ebû Yûsuf'u ölümünden sonra rüyada gördüm, kible dışında başka bir yere doğru namaz kılıyordu."⁷⁵ Rivâyete göre Muhammed b. Bişr b. Abdî'nin kardeşi ise o'nu daha kötü bir konumda görmüştür. Ebû Yûsuf'un boynunda haç varmış.

⁷³ Bağdâdi, *Târîhu Bağdâd*, VIII, 268.

⁷⁴ Bağdâdi, *Târîhu Bağdâd*, X, 320. Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, 135 (3669).

⁷⁵ Muhammed el-Ukayli, *Duafâu'l-Ukayli*, Beyrut 1984, IV, 442.

Bunu sana kim verdi diye sormuş. O da “Yahudi Yahya verdi” demiş.⁷⁶ Bu kişinin gayr-i müslim oluşuna hükmedilmesi, cerh ta’dil açısından önemlidir. Çünkü hadis râvîsi olabilmenin ilk şartı Müslüman olmaktır. Böylece onun râvîliği devreden çıkarılmış olmaktadır.

Hammâd b. Seleme, Mutezili Amr b. Ubeyd’den (ö. 144/761) hadis rivâyet etmeyi nasıl terk ettiğini anlatırken bir rüyasını kullanmaktadır. Hammâd’ın rüyasında insanlar, cuma günü kibleye doğru namaz kılıyormuş. Amr b. Ubeyd ise, kible dışında başka bir yere doğru tek başına namaz kılıyormuş. Bu yüzden Hammâd onun bidat üzere olduğunu anlamış ve onu terk etmiş.⁷⁷ Anladığımız kadarıyla problem, Amr’ın cerhedilmiş bir kişi olmasıdır. Çünkü kendisi kaderi, mutezilî, sapık, hadisi alınmaz yalancı... bir kişi imiş.⁷⁸ Sabit el-Bennânî de Amr b. Ubeyd hakkında olumsuz bir rüya gördüğünü anlatmaktadır. Güya Amr, Kuran’dan bir ayeti siliyormuş. Bennânî “Allah’tan korkmuyor musun?” demiş. O da ben yerine daha iyisini yazacağım demiş. Aynı rüyanın değişik kişilere atfedilmesi geleneğinin burada da bir yansımasını görüyoruz. Örneğin Asım b. Ahvâl, Katâde’nin yanında iken Amr b. Ubeyd’in adı geçmiş. Katâde o’nu çekiştirince, Asım bundan rahatsız olmuş. Katâde ise “Ey kardeşim! birisi bidatçı olduğunda kendisinden sakınılması için ifşa edilmesi gerektiğini bilmiyor musun?” demiş. Asım, Amr’ın iyi birisi olduğuna inandığı için buna üzülmüş ve oradan ayrılmış. Gün ortasında uykuya dalan Asım, rüyada Amr b. Ubeyd’in Kuran’dan bir ayeti kazıdığını görmüş. O’na “fe subhanallah” demiş. Amr ise ayeti tekrar yazacağını söylemiş. Asım “Peki o zaman yaz!” demiş. Ama o, “yazamam” diye karşılık vermiş.⁷⁹ Bir başka rüya anlatımında Amr’ın cehennemde olduğu söylenmekte ve bu rüyayı aynı kişinin üst üste üç gece gördüğü söylenerek, Amr’ın cehennemlik oluşu kesinleştirilmektedir.⁸⁰

Hadiste güvenilmezliği belgeleyen bir başka rüya hikâyesi de Ebû Hanîfe’ye atfedilir. Rivâyete göre o, rüyasında Hz. Peygam-

⁷⁶ Ukaylî, *Duafâu’l-Ukaylî*, IV, 443.

⁷⁷ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XII, 182.

⁷⁸ İbn Adî el-Curcanî, *el-Kamil fi Duafâi’r-Ricâl*, Beyrut 1988, V, 98; Zehebi, *Mizânü’l-İtidâl*, Beyrut 1995, V, 330.

⁷⁹ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XII, 178; İbn Adî, *el-Kamil*, V, 97; Zehebi, *Mizân*, V, 330.

⁸⁰ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XII, 186; İbn Adî, *el-Kamil*, V, 99.

ber'in kabrini eşiyormuş. Bu rüyadan endişe duymuş ve Basra'ya gelerek yorumlatmak üzere Muhammed b. Sîrîn'e haber yollamış. Muhammed b. Sîrîn bu rüyayı "O adam Peygamber'in haberlerinin altını oyuyor." demiş⁸¹ Amr b. Ubeyd'in Kuran'dan bir ayet sildiğini anlatan rüya ile Ebû Hanîfe'ye atfedilen bu rüya arasında bir benzerlik vardır. Amr Kuran'ı diğeri de hadisleri yok etmeye çalışan birer kutsal metin düşmanı gibi sunularak cerh ediliyorlar.

Ali b. Mushir (ö. 189/805) ve Hamza ez-Zeyyât (ö. 156/773) birlikte Eban b. Ayyaş'tan (ö. 140/757) beşyüz kadar hadis dinlemişler. Ama o, esasen neredeyse cerhin bütün unsurlarını üzerinde taşıyan bir adammış. hadislerini yazılması yasaklanmış, münkerü'l-hadis ve metrûku'l-hadis olduğu söylenmiş, hafızası kötüymüş, zayıfmış vs. Yani cerhin pek çok vasfını taşıyormuş. Hamza bir gün rüyada Hz. Peygamber'i gördüğünü ve o'na Ebân'dan dinledikleri hadisleri arzettiğini ama onun sadece beş-altı kadar hadisi doğruladığını arkadaşı Ali'ye anlatmış. Bu rüyadan sonra iki arkadaş artık Eban'dan hadis almayı bırakmışlar.⁸²

Biyografi kitaplarında, cerh'in karşıtı olan ve râvîlerin tezkiyesi anlamında kullanılan ta'dîl konusunda da bilgi değeri olan bir takım rüyalar yer almaktadır. Bunlar birincilerin aksine ilgili kişinin güvenilirliğini artırmakta rivâyetlerinin rahatlıkla alınabileceğini vurgulamaktadır. Bu tür rüyalardan birisinin meşhur hadis âlimi Muhammed b. İsmail el-Buhârî hakkında görüldüğü söylenmektedir. Rüyanın sahibi olan Muhammed b. Ebî Hâtim şöyle anlatıyor: "el-Buhârî'yi Hz. Peygamber'in arkasından yürürken gördüm. Peygamber ayağını her kaldırışında, Buhârî ayağını onun izine koyuyordu."⁸³ Bu rüya aynı yerde bir başkası tarafından da görülmüş gibi anlatılmaktadır. İkincisi Necm b. Fudayl'a atfedilen bu iki rüyanın bilgi açısından bir değer taşıdığını dolayısıyla sadece folklorik olarak anlatılmış malzemeler olmadığını, İbn Hacer'in tavrılarından anlıyoruz. O, bu iki rivâyeti Buhârî'nin kitabındaki hadislerin sahihliği konusundaki görüşleri verirken kullanmaktadır.⁸⁴ Böylece rüyayı bir bilgi kaynağı olarak kullanarak, Buhârî'yi ta'dîl, hadislerini de bir bütün olarak

⁸¹ Bağdâdi, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 334; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXIX, 427.

⁸² İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzib*, Beyrut 1984, I, 86; Krş. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 295.

⁸³ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXIV, 444.

⁸⁴ İbn Hacer, *Mukaddimetu Fethi'l-Bârî*, Beyrut 1379 (hicri), 8. krş. 489.

tashih etmiş olmaktadır.

Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*'de, Yahya b. Said el-Kattân'nın hadis-teki sikalığını anlatırken bir rüyayı da kanıt olarak kullanmaktadır. Hikâyeye göre Ali b. el-Medîni, Yahya b. Said el-Kattân'ı rüyada görmeyi arzuluyormuş. Bir gece rüyada Halid b. el-Hâris ile karşılaşmış. Ona, "Allah sana ne yaptı?" diye sormuş. O da başışlandığını söylemiş. Ali: "Yahya b. Said el-Kattân ne yaptı?" diye sorduğunda "Onu sema ufuklarında gizlenmiş yıldızları gördüğünüz gibi görebiliyoruz." dedi. Mizzî aynı yerde bu rüya ve benzer içerikli olanlarla iddiasını güçlendirmeye devam etmektedir.⁸⁵

İbn Maîn Rasulullah'tan yalanı uzaklaştıran birisi olarak niteleniyordu. Onun bu özelliği de yine iki rüya ile pekiştirilmektedir. Sahibi meçhul olan rüyada Hz. Peygamber uyurken görül-müş. Yahya b. Maîn (ö. 233/847) başında bekliyor ve ondan si-nekleri kovalıyormuş. Rüya sahibi sabahleyin Yahya'ya gelmiş ve gördüklerini anlatmış. Yahya ise: 'Evet biz Peygamber'den yalanı uzaklaştırıyoruz' demiş.⁸⁶ Benzeri bir rüyanın Yahya b. Maîn'in ölümü sırasında görüldüğü de anlatılmaktadır. Yine meçhul birisi adına anlatılan bu rüyada Rasulullah ve ashâbı, hadislerden yalanı uzaklaştırması nedeniyle o'nun cenaze namazını kılmaya gelmişler.⁸⁷ Böylece Hz. Peygamber onun hadis ilmi adına yaptıkların onayladığı gibi teşekkür borcunu da ödemiş oluyor.

Bir rüya hakkında yapılmış olan yorum da bu kapsamda ele alabileceğimiz ilginç bir örnektir. Adamın biri rüyada bir güvercinin inci yuttuğunu ve daha sonra yuttuğundan daha büyük bir inci çıkardığını görür. İkinci bir güvercin de yuttuğundan daha küçük bir inci çıkarır. Üçüncüsü ise, inciyi yuttuğu gibi çıkarır. Adam rüyasını İbn Sîrîn'e anlatır.⁸⁸ İbn Sîrîn rüyayı şöyle yorumlar: Yuttuğu inciden daha büyüğünü çıkaran Hasandır. Çünkü o, duyduğu hadisi yorumlarıyla güzelleştirir. Yuttuğundan daha küçük bir inci çıkaran ise Muhammed b. Sîrindir. Çünkü o, duyduğu hadis hakkında tereddüt geçirir ve onu eksik aktarır. (İbn Sîrîn burada tevazu göstermektedir) Yuttuğu gibi çıkaran da ha-

⁸⁵ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXI, 342.

⁸⁶ Bağdâdi, *Şeref*, 45 (87).

⁸⁷ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXI, 566-7; krş. Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâ*, II, 453.

⁸⁸ Muhammed b. Sîrîn aynı zamanda rüya tabir edermiş. Bk. Suyûti, *Tabakâtu'l-Huffâz*, Beyrut 1403, I, 39.

fızası en güçlü olanlardan Katâdedir.⁸⁹

Teşvik ve Uyarı

Çalışmamızın başından beri rüya anlatımlarının salt bir hikâyecilik anlayışını yansıtan sıradan anlatımlar olmadığını söylemeye çalışıyoruz. Şu ana kadar, hadisçinin bağışlanması iyiliklere kavuşması, cennete girmesi vb. içerikli rüya anlatımlarının, gruplar arası rekabet ve cerh-ta'dilde icra ettiği fonksiyonu aydınlatmaya çalıştık. Rüyaların bir muhaddisin fazileti, üstün kişiliği ve hadis ilmi açısından değerinin işlendiği yerlerde ya da bir başkasının eleştirildiği yerlerde anlatılmakta oluşu, anlamlandırma açısından bir ihtimali daha karşımıza çıkarmaktadır. Muhtemelen bunlar, ilahi alanın ve öte dünyanın, yaşayan hadisçileri teşvik edecek mesajlar ve müjdelere ve müjdeler ile hadise ve hadisçilere ilgi duymayanlar veya onlara karşı duranlar için uyarı mesajları içermektedir.

İşte yaşayan hadisçilere kurtuluş reçetesi sunan bir rüya: Kadı İbn Bîşr (ö. 422/1031) rüyada görülmüş ve ona ilmin fazileti sorulmuş. O da kendisinin Kuran ve hadis ilmi ile kurtuluşa erdiğini ve bu ikisi dışındaki şeylerin ilim olmadığını söylemiş.⁹⁰ Bir başka rüyada Süfyân es-Sevrî kurtuluş için en iyi şeyin “hadis” olduğunu söylemiş.⁹¹ Ebû Nuaym bu rüyayı, Sevrî'nin hadis rivâyeti ve hadisçileri öven sözlerinden sonra zikretmektedir. Devamında da hadis rivâyetini öven sözleri yer almaktadır. Böyle bir rüyanın, hadis, hadis rivâyeti ve hadisçiler hakkındaki görüşlerin zikredildiği bir bağlamda yer alması ilginçtir.

Bazı hikâyelerde hadisçi, bağışlanma yanında dünyada iken öğrencilerine öğrettiği hadis bilgisini cennet ehline rivâyet etme şerefine ulaşmaktadır. Abdan b. Muhammed el-Mervezî'nin anlattığı rüya bunlardan birisidir. Rivâyete göre O, Yakub b. Süfyân'ı rüyada görmüş ve o'na “Rabbin sana ne yaptı?” diye sormuş. Yakub ise şöyle cevap vermiş: “Beni bağışladı ve yerde olduğu gibi gökte de hadis rivâyet etmemi emretti. Dördüncü kat semada tahdis ettim. Melekler etrafımda toplandılar ve hadisleri Cibril istimla etti ve altın kalemlerle yazdılar”.⁹²

⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve Ma'rifetu'r-Ricâl*, Beyrut 1988, II, 315. krş. Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 334.

⁹⁰ Zehabî, *Siyer*, XVII, 474.

⁹¹ Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 366, IX, 4.

⁹² Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXII, 334.

Züheyr b. Nuaym el-Bâbî de rüyasını şöyle anlatmaktadır: Yahya b. Said el-Kattân'ı rüyada gördüm, omuzları arasında "Bismillahirrahmanirrahim, bu kitap aziz ve hakim olan Allah'tan Yahya b. Said el-Kattân'ın ateşten azade oluşu için bir berattır" yazan bir gömlek giymişti.⁹³ Bu rüyanın farklı iki kişi tarafından görüldüğü söylenen anlatımında ise, gökte asılı bir kağıtta "Bismillahirrahmanirrahim, bu Allah'tan Yahya b. Said el-Kattân için bir berattır" şeklindeki bir yazı varmış.⁹⁴

Hadisçi sınıfına bu ödülleri ve kurtuluşu sağlayan şey, yine rüyalar aracılığı ile belirlenmektedir. Bunun gerekçelerini de yine rüya anlatımlarında, zaman zaman rastlanan bazı ifadelerden anlıyoruz. Pek çok anlatımda hadis yazımı ve hadisle meşgul olmak, bunun nedeni olarak gösterilmektedir. Örneğin Rebâh b. el-Cerrâh (ö. 245/859) tarafından Süfyân es-Sevrî hakkında görüldüğü söylenen bir rüyada bunu görmekteyiz. Rabâh, Süfyân'a: "Rabbbin sana ne yaptı?" diye sormuş, O da "Hadis talebim nedeniyle beni bağışladı" demiş.⁹⁵

Ebû Bahr el-Bekrâvî hadis talebesi olarak ölen bir genci rüyada görmüş ve durumunu sormuş. "Bağışlandım" demiş. Ne ile bağışlandığını sorduğunda genç, "Hadis talebi ile" demiş.⁹⁶ el-Hasen b. Eş'as el-Kuraşî Hâkim'i rüyada görmüş. Hâkim, bir atın üstünde, güzellikler içinde, kurtuluşa erdiğini söylüyormuş. O da Hadis yazması sayesinde buna ulaşmış.⁹⁷ Ebû Hamid İbnu's-Şarkî eşekten yüksek, katırdan alçak bir hayvanın üzerinde görülür ve ne ile yükseldiği sorulur. "hadis ile yükseldim ve faydalandım" der.⁹⁸ Birisi Yezid b. Harun'u (ö. 200/815) rüyada görür, ona "Allah sana ne yaptı?" diye sorar. Yezid: "Bana cenneti verdi" der. "Kuran'la mı?" diye sorduğunda ise "Hayır Hadis'le" diye cevap verir.⁹⁹ Ebû Talib el-Mâverdi (ö.525/1131) rüyada görülür ve "Allah beni hadis hürmetine bağışladı, istediğim her şeyi verdi"

⁹³ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 341.

⁹⁴ Bağdâdi, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 142.

⁹⁵ İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, I, 121. Bu rüya başka bir eserde Budeyl ve Ali b. Budeyl adlı iki kişi tarafından görülmüş gibi anlatılmaktadır. Bk. Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 384.

⁹⁶ el-Hasen er-Ramehurmuzî (ö. 360), *el-Muhaddisu'l-Fâsil*, Beyrut 1404 (hicri), 182-183; Bağdâdi, *Şeref*, 109.

⁹⁷ Zehebî, *Siyer*, XVII, 173.

⁹⁸ Muhammed b. Abdilganî el-Bağdâdi, *et-Takyîd*, Beyrut 1408 (hicri), 165.

⁹⁹ Bağdâdi, *Şeref*, 107 (239).

der.¹⁰⁰ İbn Maîn bir rüyada Rasul'den yalanı uzaklaştırma karşılığında Allah'ın kendisini dörtyüz huri ile evlendirdiğini söylemiş."¹⁰¹ Meşhur hadis âlimi Hatîb el-Bağdâdi de meçhul kişilere ait değişik rüyalarda, bağışlanan, cennet nimetlerine kavuşan biri olarak anlatılmaktadır.¹⁰²

Hadisçiler rahmete kavuşmak, bağışlanmak, cennete girmek, hurilerle evlenmek gibi ödüllere sahip olurken, hadise ilgi duymayanlar da, Tanrı tarafından cezalandırılan kişiler olarak takdim edilmektedir. Örneğin Ebû Yûsuf hadisi ihmal ettiği düşünülen kişilerdendir. Bu nedenle hakkındaki rüyalar hoş olmayan mesajlar taşıyor. İbn İdris, Ebû Yûsuf'u ölümünden sonra rüyada gördüğünü anlatır. Ebû Yûsuf kible dışında başka bir yere doğru namaz kılıyormuş.¹⁰³ Muhammed b. Bişr b. Abdî'nin kardeşi de onu kötü bir konumda görüyor: "Ebû Yûsuf'u rüyada gördüm, boynunda haç vardı. Bunu sana kim verdi diye sordum, 'Yahudi Yahya' dedi."¹⁰⁴ Bidatçı olarak tanınan İbn Ebî Duâd da kötü bir konumda görülüyor. Ahmed b. Sinan (ö.256/870) bir adamdan naklediyor. O, Nebî'yi rüyada görmüş. Nebî mescidde iki grup arasında ayakta duruyormuş. Bir grubun içinde Ahmed b. Hanbel, diğerinde ise İbn Ebî Duâd varmış. Nebî İbn Ebî Duâd ve arkadaşlarını işaretle "eğer bunlar şunları inkar ederse..." (6/Enam, 89) ayetini okumuş, ve "muhakkak onların yerine inkar etmeyecek bir toplum getiririz." şeklindeki ikinci yarısını Ahmed b. Hanbel ve arkadaşlarını işaret ederek okumuş.¹⁰⁵

Bu tür anlatımlarda, sanki yaşayan hadisçilere ve hadise ilgi duymayanlara daha dikkatli olmaları yönünde bir ikaz verilmek istenmiştir. Nitekim bunun başka örnekleri de mevcuttur. Huseyin el-Cufî, Kuran konusunda lider, Kûfe ehlinin rahibi imiş, ama hadis rivâyet etmezmiş. Rüyasında kıyametin koptuğunu görmüş. Birisi âlimler cennete girmek için ayağa kalksın diye seslemiş. Hüseyin de onlarla birlikte kalkmış ama kendisine "Sen otur! Çünkü sen onlardan değilsin, sen hadis tahdis etmi-

¹⁰⁰ Zehebî, *Siyer*, XVIII, 589.

¹⁰¹ Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâ*, II, 453.

¹⁰² Zehebî, *Siyer*, XVIII, 288.

¹⁰³ Ukaylî, *Duafâu'l-Ukaylî*, IV, 442.

¹⁰⁴ Ukaylî, *Duafâu'l-Ukaylî*, IV, 443.

¹⁰⁵ Bağdâdi, *Şeref*, 11 (15) krş. Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 172. (burada Ahmed b. Hanbel Peygamber yerine diğeri de onun inkarcıları yerine konuyor.)

yorsun “denmiş. Ondan sonra hep hadis tahdis etmiş.¹⁰⁶ Bu olay rüya bilgisinin hadisçi olmayı teşvik konusunda ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.

Bazı rüya anlatımlarında ise hadisçilerle ilişkileri kötü olanlar uyarılmakta, onlara kötülük yapılmasının önüne geçilmekte ve korunmuş insanlar oldukları vurgulanmaktadır. Örneğin Ali b. Mabed’in rüyası hadisçilerin koruma altında olduğunu ima etmektedir. Ali b. Mabed, rüyada sanki hadis talebeleriyle berabermiş ve uyanırken olduğu gibi onlar hakkında kötü sözler söylüyormuş. Bu sırada yanına ak saçlı beyaz sakallı bir adam gelmiş, önünde durmuş ve onu engellercesine ellerini kaldırmış.¹⁰⁷

Ebû Talib b. Tabataba, Abdurrahman b. Mende’yi (ö. 470/1077) her zaman kötülermiş. Bir ara Hz. Ömer’i rüyada görmüş. Ömer’in eli mavi cübbeli bir adamın üzerindeymiş ve gülümsüyormuş. Ona Selâm vermiş, ama o, selâmı almayıp: “Sen bunu kötülüyorsun öyle mi?” diyerek azarlamış. Ebû Talib olayın devamını şöyle anlatır: “Bana rüyada bu adamın Ömer diğerinin de Abdurrahman olduğu söylendi. Uyandığımda İsfahan’a döndüm ve Abdurrahman’ı aradım. Yanına girdiğimde rüyada gördüğüm kişiye benzediğini anladım. Selâm verdim ‘ve aleykum selâm ya Ebû Talib!’ dedi. Halbu ki daha önce ne ben onu, ne de o beni görmüştü. Benden önce söze başladı ve ‘Allah ve Rasulü’nun haram kıldığını bizim helal saymamız doğru mu?’ dedi. Ben de af dileyerek gözlerinden öptüm ve sonra beni affetti.”¹⁰⁸

Nuaym b. Hammâd’ın anlattığına göre Hz. Peygamber, onu rüyada “Sen misin benim hadislerimi budayan?” diye azarlamış. Nuaym da “Bir hadis bazen birkaç konuya giriyor.” diyerek kendini savunmuş.¹⁰⁹

Sonuç

Ricâl kitaplarında Hadis ilmını doğrudan ilgilendiren bilgiler yanında, Hadisçiler hakkındaki rüya anlatımları gibi gündelik hayatın detaylarına ait bilgiler de bulunmaktadır. Bu rüyalarda genellikle kalıplaşmış bir yapı vardır. Hadisçiler, öldükten sonra rüyada görülür ve aralarında bir diyalog başlar. Rüya sahibi, ha-

¹⁰⁶ Suyûti, *Tabakâtu'l-Huffâz*, I, 151.

¹⁰⁷ İbn Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadlihi*, Beyrut 1997, 67.

¹⁰⁸ Zehebî, *Siyer*, XVIII, 353, *Tezkire*, III, 1167-8.

¹⁰⁹ Bağdâdi, *Kitâbu'l-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye*, Beyrut 1988, I, 193-4.

disçiye ilk önce “Rabbin sana ne yaptı, seni nasıl karşıladı, seni nasıl ödüllendirdi?” gibi sorular sorar. Hadisçi ise bağışlandığını, bir takım nimetlere kavuştuğunu anlatır. Bu yapı aynı zamanda tekrar eden bir ifade benzerliğini de beraberinde getirmektedir. Bir rüyanın farklı birkaç kişi tarafından görülmesi ve aynı rüyanın farklı kişiler hakkında görülmüş gibi anlatılmasına da sıklıkla rastlanmaktadır. Benzerliklerin neredeyse bir aynılığa dönüştüğü bu durumda, rüyaların gerçek mi yoksa uydurma mı? olduğu sorunu ile yüzleşmekteyiz. Rüyaların genellikle meçhul kişilerden aktarılması da kuşkuları artırmaktadır. Ancak anlatılanları doğrulama veya yalanlama imkanı bulunmadığından bu konuda net bir sonuca ulaşmamız da zor görünmektedir. Rüyaların yer aldığı kaynaklarda bu bağlamda bir tartışmaya girilmemiştir. Ancak yazarların anlatılanların doğruluğuna inandıklarını söyleyebiliriz. Bizce bu bilgiler, bilinçli bir şekilde anlatılmış ve kitaplarda kaydedilmiştir ve epistemolojik bir anlam taşımaktadırlar. Yani anlatılan rüyalar bu haliyle bireysel ve öznel bir tecrübe olmaktan uzaklaşmakta, hadisçilerin ve kendilerinden sonra gelenlerin bilgi kaynakları arasında yer alabilmektedir. Çünkü rüyalar ikinci şahıstan itibaren aşamalı olarak gerçeklik kazanmakta, caydırıcı veya teşvik edici olmaktadır. Yani biyografi yazarları bu bilgileri doğruluklarına inanarak kullanmaktadır.

Rüyalar etrafında oluşan kültür ve sembolik anlam alanı esasen bütün insanlığın kaçınılmaz bir gerçeğidir. Rüya çeşitli toplumlarda tanrıların, hatta ölülerin gönderdiği bir mesaj olarak algılanmış, bazı ayetler ve hadislerdeki vurgular nedeniyle, İslâm kültüründe de bir bilgi kaynağı olmuştur. Hadisçiler hakkında görüldüğü söylenen rüyalar, gaybî, aşkın bir bilgi ve öte dünyadan gelen bir mesaj olarak algılanmıştır.

Hadisçiler hakkındaki rüyalar özellikle Hadis ilminin oluşum döneminde, yani hadis tarihinin altın çağı olarak adlandırılan ikinci ve üçüncü asırda yoğunlaşmaktadır. Onlar aynı zamanda hadisçilerle diğer ulemâ grupları arasındaki rekabeti yansıtmaktadır. O dönemde bir rüya modası baş göstermiş, rüya görmek/anlatmak sanki bir yarış halini almıştır. Bu rüyalar, hadisle meşgul olmaları nedeniyle hadisçileri rahmete kavuşan, bağışlanan, cennete giren, hurilerle evlenen, çeşitli cennet nimetlerine ve yüksek makamlara kavuşan, ödüllendirilmiş ve üstün insanlar olarak sunmuş, öteden beri hadisçiler arasında yaygın olan seçkin insanlar oldukları yönündeki inancı güçlendirmiştir. Dış-

lanması gerekenler yani hadisçilerin mücadele içinde oldukları bidatçılar da bundan olumsuz etkilenmiştir. Bu belki, ulemâ arasındaki rekabette hadisçilik mesleğine ve hadisçilere itibar kazandırmanın bir yolu idi. Biyografi kitaplarında her türlü rüyaya değil, ilgili kişilerin cerh ve ta'dil açısından konumlarını aydınlatan rüyalara yer verilmesi, bir rivâyetin varyantlarının aynı anda zikredilmesi, ya da aynı kişi hakkında pek çok rüyanın üst üste anlatılması, bu yönde bir anlam örgüsünü çağrıştırmaktadır. Bu tür anlatımlarla, sanki yaşayan hadisçilik teşvik edilmiş, hadise ilgi duymayanlar da uyarılmak istenmiştir. Bazı rüya anlatımlarında ise hadisçilere zarar vermek isteyenlerin rüyalarda uyarı aldıkları vurgulanmıştır.

Biyografi kitaplarındaki diğer bilgiler gibi rüya hikâyeleri de kimlerden hadis alınabileceği veya alınamayacağı konusunda belirleyici bir unsur olarak kitaplarda yer almaktadır. Örneğin mecruh râvilerden hadis alan kişiler rüyalarda azarlanmış ya da uyarılmışlardır. Diğer yandan, biyografi kitaplarında, râvileri tezkiye eden bir takım rüyalar yer almaktadır. Bunlar ilgili kişinin güvenilirliğini artırmakta rivâyetlerinin rahatlıkla alınabileceğini vurgulamaktadır.

Sözün özü, hadisçiler veya onlar adına birileri rüya bilgisine dayanarak bir hadisçi karizması oluşturmaya çalışmıştır. Bu alan, hadis tarihinin aydınlatılmasında araştırmacılara yardımcı olacak ipuçları sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdulkerim el-Kazvîni, *et-Tedvîn fi Ahbâri Kazvîn*, Beyrut 1987.
- Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve Ma'rifetu'r-Ricâl*, Beyrut 1988.
- Müsned*, Beyrut, 1413/1993
- Aşikkutlu, Emin, *Hadiste Ricâl Tenkidi*, İstanbul 1997.
- Bağdâdî, Hatîb, *Şerefu Ashâbi'l-Hadis*, Ankara 1991, 109.
- Kitâbu'l-Kifâye fi İlmî'r-Rivâye*, Beyrut 1988.
- Târîhu Bağdâd*, Beyrut, tarihsiz.
- Buhârî, *Sahîh*, İstanbul 1992.
- Çakan, İsmail Lütîfi, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 1989
- Darimi, *Sünen*, İstanbul 1992.
- Ebû Davud, *Sünen*, İstanbul 1992.
- Ebû Nuaym el-İsbehânî ö. (430), *Hilyetu'l-Evliyâ*, Beyrut 1405.
- Eren, Mehmet, "Hadis İlmünde Ricâl Bilgisi ve İlk Kaynaklar -I-", *Dini Araştırmalar*, Ocak-Nisan 2000, c. 2 s. 6, 133-162.
- Günay, Umay, *Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara 1986
- Hâkim en-Neysâbüri, *Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadis*, Beyrut 1977.
- İbn Hacer, *Mukaddimetu Fethi'l-Bârî*, Beyrut 1379.
- Tehzîbu't-Tehzîb*, Beyrut 1984
- İbn Abdilberr, *Câmiu Beyânî'l-İlm ve Fadlihî*, Beyrut 1997.
- İbn Adî el-Curcanî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, Beyrut 1988.
- İbn Ebî Hâtim el-Busti (ö. 354), *el-Mecrâhîn*, Halep tarihsiz.
- İbn Ebî Hâtim er-Râzî (ö. 327), *el-Cerh ve't-Tad'ül*, Beyrut 1952.
- İbn Mace, *Sünen*, İstanbul 1992.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec (ö. 597), *Menâkibu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Beyrut, tarihsiz.
- Kettânî, Muhammed b. Cafer, *Hadis Literatürü - er-Risaletu'l-Mustatrafe*, Dipnot ve ilaveleri ile tercüme eden, Yûsuf ÖZBEK, İz Yayıncılık, İstanbul 1994
- Kracke, Waud H., "Cultural Differences in the DreamsThemselves", *Encyclopedia of Sleep and Dreaming*, Editor in Chief: Mary A. Carskadon , New York, 1995,154-155
- Lavie, Peretz, "Religion and Dreaming", *Encyclopedia of Sleep and Dreaming*, Editor in Chief: Mary A. Carskadon , New York, 1995, 496-497.
- Longlois-Seignobos, Ch. V.-Ch. *Tarih Tetkiklerine Giriş*, çeviren Galip Ataç, İstanbul 1937.
- Mâlik b. Enes, *Muvatta*, İstanbul 1992.
- Mizzî, Yûsuf b. ez-Zekî (ö. 742), *Tehzîbu'l-Kemâl*, Beyrut 1980.
- Muhammed b. Abdilganî el-Bağdâdî (ö. 629), *et-Takyîd*, Beyrut 1408.
- Müslim, *Sahîh*, İstanbul 1992.
- Nevevî, Muhyiddin, *Tehzîbu'l-Esmâ*, Beyrut 1996.
- Parman, Susan, *Rüya ve Kültür -Batı Entelektüel Geleneğinin Antropolojik İnce-*

- lemesi-*, Çev, Kemal Başcı, Ankara 2001.
- Ramehurmuzî, el-Hasen (ö. 360), *el-Muhaddisu'l-Fâsil*, Beyrut 1404.
- Sakallı, Talat, *Rüya ve Hadis Rivâyeti*, Isparta 1994.
- Tirmizi, *Sünen*, İstanbul 1992.
- Uğur, Mucteba, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, Ankara 1996.
- Ukaylî, Muhammed (ö. 322), *Duafâu'l-Ukaylî*, Beyrut 1984.
- Yıldırım, Enbiya, "Beyhakî ve Hadis Rivâyetinde Rüyaya Verdiği Değer" *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: V, sayı: 1, 169-190.
- Zehebî, Muhammed (ö. 748), *Mizânu'l-İtidâl*, Beyrut 1995.
- Siyeru Alâmi'n-Nubelâ*, Beyrut 1413.
- Tezkiretü'l-Huffâz*, Hindistan 1955-1956.